

ONDER DE LOEP

BREDE WESPENORCHIS

In aansluiting op dit themanummer roepen wij in mei iedereen op om waarnemingen van de Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*) door te geven. De Brede wespenorchis komt algemeen in Nederland voor (KREUTZ *et al.*, 2017). In tegenstelling tot veel andere orchideeën heeft de Brede wespenorchis zich niet alleen weten te handhaven, maar ook weten uit te breiden. Deze orchidee staat inmiddels bekend als een 'stadsorchidee' die relatief veel in stedelijke habitats voorkomt [figuur 1] (DENTERS, 2004). De voorkeur gaat daarbij doorgaans uit naar half-beschaduwde tot sterk beschaduwde biotopen. Ook waarnemingen op Waarneming.nl (geraadpleegd 5 april 2018) tonen groeiplaatsen in stedelijk gebied, met name langs wegen, in plantsoenen en in tuinen. In sommige gevallen groeit de orchidee zelfs tussen trottoirtegels (DEKKER & KREUTZ, 2017).

De Brede wespenorchis is te herkennen aan de eivormige tot langwerpige slappe bladeren, die gelijkmatig rondom de onderste helft van de stengel zijn geplaatst. Deze zijn egaal donkergroen gekleurd en hebben krachtige nerven. De plant is ongeveer 30 tot 60 cm hoog, met een zwak gebogen stengel, die groen tot violet aangelopen kan zijn. De soort heeft een wortelstok waaruit ook nieuwe planten kunnen groeien. Niet alle planten komen ieder jaar boven de grond. Sommige individuen blijven tot wel drie jaar achter elkaar in rust (DEKKER & KREUTZ, 2011). De bloeiwijze is langgerekt en bevat vele hangende bloemen, die grotendeels naar een zijde gericht zijn [figuur 2a]. De bloemen zijn relatief groot, geheel geopend en groengeel tot donkerpaars gekleurd [figuur 2b] (KREUTZ *et al.*, 2017).

FIGUUR 2

Bloeiwijze van de Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*) (foto: Jacques Kleynen).

De kleur van de bloemen is erg aantrekkelijk voor wespen. Dit zijn dan ook de voornaamste bestuivers, zoals de naam wespenorchis al doet vermoeden (CLAESSENS & KLEYNEN, 1996). De bloeiperiode loopt van juni tot september. De Brede wespenorchis is momenteel echter

FIGUUR 1

Uitgebloeide Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*) in urbane omgeving (foto: Gerhard A. Taatgen).

FIGUUR 3

Brede wespenorchis (*Epipactis helleborine*) in vegetatief stadium (foto: Jacques Kleynen).

ook al in vegetatief stadium aan te treffen [figuur 3] (DENTERS, 2004). De plant is zeer variabel, waardoor eigenschappen als hoogte, aantal bladeren, aantal bloemen en bloemkleur sterk kunnen verschillen (DEKKER & KREUTZ, 2017). Ook komen kruisingen voor, zoals met de Geelgroene wespenorchis (*Epipactis muelleri*). De Brede wespenorchis kan, zeker in vegetatief stadium, verward worden met andere wespenorchissen zoals de Bruinrode wespenorchis (*Epipactis atrorubens*), Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*) en de Geelgroene wespenorchis (DEKKER & KREUTZ, 2011). Deze zijn echter zeer zeldzaam en komen doorgaans niet in een stedelijke omgeving voor, waardoor de kans klein is dat deze soorten worden aangetroffen. De Bruinrode wespenorchis en Geelgroene wespenorchis komen alleen voor in Zuid-Limburg op kalkrijke bodems in kalkgraslanden. De Moeraswespenorchis prefereert natte tot vochtige, arme standplaatsen (DEKKER & KREUTZ, 2011). Geef voor een zekere determinatie altijd een foto van de plant door bij uw waarneming. Bij twijfel kunnen ook enkele kenmerken van de vegetatieve stadia worden vergeleken, al zijn deze niet altijd even duidelijk. De bladeren van de Bruinrode wespenorchis zijn donkergroen maar vaak roodviolet aangelopen, met name de onderkant van het onderste blad. De bladeren van de Geelgroene wespenorchis zijn sikkelvormig in plaats van eirond tot langwerpig. De bladeren van de Moeraswespenorchis hebben een dofte grijsgroene kleur in plaats van de donkergroene kleur van de Brede wespenorchis (HEUKELS, 1910).

Voer uw waarnemingen van de Brede wespenorchis, bij voorkeur met foto, in via Waarneming.nl. Ook kunt u uw foto's met GPS-gegevens sturen naar het e-mailadres: natuurbank@nhgl.nl. Tevens kunt u via dit adres contact opnemen wanneer u vragen heeft over het invoeren van waarnemingen. Wij verloten een Veldshop.nl cadeaubon ter waarde van 20 euro onder de waarnemers. Volg voor meer informatie over de Brede wespenorchis en de bekendmaking van de winnaar de Facebookgroep: www.facebook.com/groups/onderdeloep.

Martine Lemmens

Literatuur

- CLAESSENS, J. & J. KLEYNEN, 1996. Bestuivingsbiologie van de Wespenorchis. Natuurhistorisch Maandblad 85 (1): 2-6.
- DEKKER, H. & K. KREUTZ, 2011. De orchideeën van Nederland. Seckel Beheer bv, Raalte.
- DEKKER, H. & K. KREUTZ, 2017. *Epipactis helleborine* (L.) Crantz in Nederland. *Liparis* 23: 1-14.
- DENTERS, T., 2004. Stadsplanten. Fontaine uitgevers, 's-Graveland.
- HEUKELS, H., 1910. De flora van Nederland, deel 1. Brill, Leiden.
- KREUTZ, K., N. HARLE & M. LEJEUNE, 2017. Orchideeën van de Sint-Pietersberg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

BOEKBESPREKING

BASISGIDS ORCHIDEEËN

C.A.J. KREUTZ, 2017. KNNV Uitgeverij, Zeist. Paperback, full colour, 152 pagina's. ISBN 978 90 5011 6121. Prijs € 21,95. Verkrijgbaar via www.knnvuitgeverij.nl of in de boekhandel.

Orchideeën zijn een charismatische plantengroep, met een grote schare aan liefhebbers. Ook het grote publiek vindt orchideeën over het algemeen boeiend, zeker mede gestimuleerd door de vele fraaie cultivars die in de bloemenwinkel verkrijgbaar zijn. Het is dan ook niet vreemd dat de KNNV Uitgeverij een Basisboek Orchideeën uitbrengt en daar een Nederlandse expert op dit vlak voor gestrikt heeft.

Blijkens het voorwoord is dit Basisboek een 'samenvatting' van een standaardwerk van circa 1.200 bladzijden ("Orchideeën van de Benelux") dat in de pijplijn zit.

Het boekje start met acht, meestal korte, algemene hoofdstukken waarin allerlei informatie over deze soortgroep verstrekt wordt, onder andere met betrekking tot ecologie, levenscyclus, en bescherming en wettelijke bepalingen. Anderhalve pagina wordt besteed aan "Systematiek en biologie", waarbij de titel van dit hoofdstuk mij op het verkeerde been zette. Niet de systematiek (wat ik interpreteerde als taxonomie) van de orchideeën komt aan de orde, maar een beschrijving van de verschillende onderdelen van de plant en hun biologische functie. Op pagina 11 verschijnen de enige maar wel zeer fraaie tekeningen in het boek; ze tonen bloemdiagrammen van vier orchideeëngenera. Deze zijn goed te koppelen aan de beschrijving in de voorgaande tekst en blijken later nuttig bij gebruik van de determinatietabel. In hoofdstukje 6 krijgen hybriden extra aandacht. Er wordt gesignaleerd dat juist binnen de groep van orchideeën relatief veel bastaarderings plaatsvindt en dat daaruit blijkt dat de soortvorming zeker nog niet is gestabiliseerd. Jammer genoeg legt de auteur niet uit waarom sommige

stabiele hybriden door hem als soort worden benoemd. Een bekend voorbeeld in Zuid-Limburg is de hybride tussen Welriekende nachtorchis (*Platanthera bifolia*) en Bergnachtorchis (*Platanthera chlorantha*) die in de Basisgids als Brüggers nachtorchis (*Platanthera hybrida*) is opgenomen. Deze laatste naam zult u vergeefs zoeken in het Nederlands soortenregister, dat ik toch als basis beschouw van de Nederlandse biodiversiteit. Zeventien pagina's worden besteed aan orchideeënrijke landschappen, waarvan er 34 zijn benoemd en voorzien van een foto. Dit uitgebreide hoofdstuk kan de gebruiker helpen tijdens zijn toekomstige zoektocht naar orchideeën.

Voorafgaand aan de soortbeschrijvingen van de 55 opgenomen soorten, die alle voorkomen in Nederland, België en/of Luxemburg, staat een dichotome determinatietabel. Deze zal voor heel wat soorten goed werken, maar lijkt me voor sommige geslachten (handekenskruiden (*Dactylorhiza*), wespenorchissen (*Epipactis*)) zeker niet altijd eenduidig. Tevens zijn hybriden niet in de tabel opgenomen. Dat is begrijpelijk, ze kunnen erg variabel zijn, maar het kan in orchideeënrijke terreinen zeker tot verwarring leiden. Wel danken voor mij nieuwe soorten op zoals de Waddenorchis *Dactylorhiza vado-*

rum. Ook deze ontbreekt merkwaardig genoeg in het Nederlands soortenregister, maar ze is wel door de auteur samen met H. Dekker in 2016 als nieuwe soort voor de wetenschap beschreven.

De determinatie van gevonden orchideeën moet dus altijd ondersteund worden door een degelijke controle op basis van de soortteksten. Deze zijn alle voorzien van zes goede foto's van de bloeiende planten, met daarbij vooral aandacht voor habitus en bloemdetails. Behalve een uitgebreide beschrijving van de kenmerken wordt per soort aandacht geschonken aan de bloeitijd, groeiplaats, verspreiding en zeldzaamheid. Daaruit blijkt wel dat je het overgrote deel van de beschreven soorten niet zomaar spontaan tijdens een wandelingetje gaat tegenkomen. Vele zijn (zeer) zeldzaam en komen slechts zeer lokaal voor. Zo wordt dit boekje vooral een bladergids waarbij je kan wegdromen over mooie plantensoorten die velen die deze Basisgids gaan aanschaffen nooit gaan waarnemen. Liever had ik een iets uitgebreider boekwerk gezien met een degelijker onderbouwing van de soortkeuze, en wat meer informatie over waar de soorten aangetroffen kunnen worden.